

“È morto il compagno Tito”.

Извештавање органа Комунистичке партије Италије (L'Unità) о смрти Јосипа Броза Тита*

АПСТРАКТ: У чланку је истраживано писање органа Комунистичке партије Италије L'Unità о смрти Јосипа Броза Тита. У великом броју текстова објављеним у данима непосредно после Титове смрти италијански комунистички дневник је писао о биографији и политичкој улози југословенског председника, али и преносио међународне реакције на драматичну вест из Београда. Циљ истраживања јесте да се анализом чланака органа КПИ реконструишу ставови италијанских комуниста, али и шире светске јавности, о Јосипу Брозу Титу, његовој историјској улози и перспективама Југославије после његове смрти.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Тито, Југославија, Италија, Унита, Комунистичка партија Италије

У првим годинама после Другог светског рата односе социјалистичке Југославије са Италијом обележиле су велике тензије, које су у првом реду биле последица територијалног спора две државе. Интензитет тршћанског питања био је појачан хладноратовским контекстом, будући да су се окончањем Другог светског рата Југославија и Италија нашле на супротним странама новоуспостављене гвоздене завесе. Територијални конфликт решен је Меморандумом о сагласности потписаним октобра 1954. у Лондону, те уговором у Осиму 1975. године. Окончање Тршћанске кризе у знатној мери је смањило конфликтни потенцијал између Рима и Београда, омогућивши постепену нормализацију билатералних односа. Показатељ приближавања били су, поред осталог, чести

* Рад је настао у оквиру пројекта Традиција и трансформација - историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку (47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

сусрети највиших функционера две земље.¹

Односи комунистичких партија Југославије и Италије су, као и билатерални односи на државном нивоу, током првих послератних година били поремећени како због различитих гледања Комунистичке партије Југославије и Комунистичке партије Италије на тршћанско питање, тако и услед сукоба југословенских комуниста са Совјетском Савезом и комунистичким партијама лојалним Москви (поред осталих и са КПИ) 1948. године. Постепена нормализација односа Југославије са Совјетским Савезом и социјалистичким лагером после Стаљинове смрти омогућила је нормализацију односа југословенских и италијанских комуниста. Важан показатељ нове фазе односа две партије била је посета лидера КПИ Палмира Тољатија Југославији маја 1956. године. Успон односа Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије у периоду који је уследио огледао се, између осталог, у интензивној размени делегација на највишем нивоу, присуству партијским конгресима друге стране, честим међупартијским консултацијама. У документу Кабинета Јосипа Броза Тита о односима СКЈ са Комунистичком партијом Италије из 1977. године констатовано је да између две партије постоји „велика сагласност у ставовима и оценама стања и кретању у МКРП (међународном комунистичком и радничком покрету – П. Д.) и посебно око независности и самосталности сваке партије, права на слободан избор путева у борби за социјализам и изградњу социјализма“.²

*

Смрт Јосипа Броза Тита изазвала је огромну пажњу италијанских комуниста и, самим тим, редакције органа Комунистичке партије Италије. Од

¹ О тршћанском питању и односима социјалистичке Југославије и Италије видети у: Miljan Milkic, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, Beograd 2012; Dragan Bogetic, Bojan Dimitrijevic, *Tršćanska kriza 1945–1954. Vojno-politički aspekti*, Beograd 2009; Massimo Bucarelli, *La „questione jugoslava“ nella politica estera dell'Italia repubblicana (1945–1999)*, ARACNE editrice 2008; Luciano Monzali, „La questione jugoslava nella politica estera italiana dalla prima guerra mondiale ai trattati di Osimo (1914–75)“, *Europa adriatica. Storia, relazioni, economia* (a cura di Franco Botta, Italo Garzia), Gius. Laterza&Figli 2004, 15–72; Saša Mišić, „Jugoslovensko-italijanski odnosi i čehoslovačka kriza 1968. godine“, *1968–Četrdeset godina posle. Zbornik radova*, Beograd 2008, 293–312; Saša Mišić, „Poseta Josipa Broza Tita Italiji 1971. godine“, Olga Manojlović Pintar (ur.), *Tito-Viđenja i tumačenja. Zbornik radova*, Beograd 2011, 505–521; Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976.

² Архив Југославије (АЈ), Кабинет Председника Републике (837), I-3-a/44–6, Саопштење Секретаријата Комунистичке партије Италије поводом посете Палмира Тољатија Југославији, Рим 28. мај 1956; АЈ, 837, I-3-a/44–7, Забелешка о разговору са делегацијом Комунистичке партије Италије, октобар 1956; АЈ, 837, I-3-a/44–34, Информација о сарадњи између Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије, 18. јануар 1967; АЈ, 837, I-3-a/44–37, Преглед сарадње СКЈ и КПИ (1966–1967); АЈ, 837, I-3-a/44–61, Информација о КПИ у светлу актуелне ситуације и односима СКЈ и КПИ, 1. октобар 1977.

5. маја 1980. до сахране југословенског партијског и државног лидера Титова смрт била је у фокусу *Уните*. Тих дана комунистички дневник је детаљно преносио информације о смрти Јосипа Броза, атмосфери у Југославији, детаљима сахране. У објављеним текстовима анализирани су Брозова политичка биографија, његова унутрашња политика, глобална улога југословенског лидера. Објављиване су реакције светских лидера на смрт југословенског председника, као и спекулације о будућности Југославије у периоду после Тита.

Интензивно извештавање *Уните* о смрти и сахрани југословенског лидера демонстрирало је велики респект италијанских комуниста према „лику и делу“ Јосипа Броза Тита и уверење вођства КП Италије да одлазак југословенског лидера представља велики губитак како за југословенске народе, тако и за међународни раднички покрет. Отуда у текстовима објављиваним првих дана после Брозове смрти преовлађују дубоки емотивни тонови и панегирички описи његове политичке роле.

Први текст посвећен Титовој смрти *Унита* је објавила на насловној страни броја од понедељка, 5. маја 1980. године. „Југославија плаче за својим председником“, писао је дописник *Уните* из југословенске престонице. У чланку је констатовано да је Југославија још у јануару, када је Броз био хоспитализован и подвргнут хируршкој интервенцији схватила да „Стари“ иде ка свом крају, те да се од тог тренутка земља припремала за период „после Тита“. Југословенска јавност је ипак била изненађена вешћу о Брозовој смрти, будући да су неколико дана пре тога стизале информације о побољшању здравственог стања југословенског председника.³

У истом броју, *Унита* је на насловној страни објавила и прву реакцију руководства Комунистичке партије Италије на вест из Београда. Радило се о поруци-саучешћу Централног комитета КПИ Централном комитету Савеза комуниста Југославије. У поруци италијанских комуниста акценат је стављен на међународни значај Титовог политичког деловања:

„Драги другови,

примите ви, ваша партија и ваш народ најдубље саучешће због одласка друга Тита. Титовим одласком отишао је велики протагониста историје међународног радничког покрета и истакнути државник, који је оставио дубок и трајан траг у савременом свету. Комунистички борац, од времена треће интернационале, вођа антифашистичког ослободилачког рата, који је у исто време представљао националну и социјалну револуцију, друг Тито је био творац једног оригиналног социјалистичког искуства, које је опстало, чак и у најтежим и најболнијим моментима полемике и поделе у комунистичком покрету. Љубоморан

³ *L'Unità*, 5. мај 1980, „Scompare una grande figura di patriota, di rivoluzionario, di combattente per la pace – È morto il compagno Tito“.

на независност, суверенитет и југословенско национално јединство, као и на аутономију своје партије, друг Тито ће бити запамћен као упоран бранилац ових принципа за све државе света, било велике било мале, као базичних принципа једне нове међународне коегзистенције.

Упоран борац за детант и мир, друг Тито је био међу оснивачима несврставања и оног широког покрета народа и држава које су значајно допринеле превазилажењу хладног рата, а које се и данас боре против опасности које проистичу из заоштравања логике моћи и блокова, а за отварање нових путева мира и сарадње у свету. Сетимо се такође и друга Тита као пријатеља Италије, њеног народа, наше партије у тешком трагању за решењем, који је резултовао уговором у Осиму, који остаје пример позитивних и пацифистичких односа суседних земаља. Драги другови, са искреном потрешеношћу и болом италијански комунисти спуштају своју заставу. Ваша жалост је и наша. Поука коју је он оставио вама и вашем народу је допринос од великог значаја и за нас као и, сигурни смо, за милионе људи у свету који се боре за слободу, правду и мир.⁴

Јосипу Броз Титу је посвећен и обиман текст Ђузепеа Бофе, аутора чувене историје Совјетског Савеза. У чланку који је заузео целу трећу страну италијанског комунистичког дневника 5. маја 1980. године, Бофа је концизно изложио кључне детаље из Брозове политичке биографије. Бофа је набројао различите улоге које је југословенски лидер током своје вишедеценијске политичке каријере имао: вођа револуције, народни лидер, вођа партије „која је радикално трансформисала друштво“, вођа партизанског устанка, шеф обновљене државе. Отуда, сматра Бофа, није једноставно синтетизовати значај Титовог дела. На крају уводног дела чланка италијански историчар је констатовао да је Јосип Броз био један од људи од највећег међународног престижа.⁵

У закључном делу чланка Бофа је кратко спекулисао о будућности Југославије после Тита. Иако није изнео песимистичку прогнозу, аутор текста је оценио да ће Брозови наследници бити приморани да се конфронтирају са сложеним проблемима: „Баш зато што је више од тридесет година био фигура изнад свих, која је практично постала персонификација нове Југославије, његов одлазак оставља веома озбиљну политичку празнину. Од овог тренутка страховало се дуго. Југославија се већ налази пред тешким проблемима. Да би их надвладали југословенски комунисти могу у сваком случају да у великој мери поsegну за политичким идејама и укупним делом председника Тита.“⁶

Прави панегирик Титу налазимо у тексту Паола Буфалинија, објављеном такође 5. маја. Он је евоцирао успомене на своје партизанско ратно искуство у

⁴ *L'Unità*, 5. мај 1980, „Il messaggio del CC del PCI alla Lega“.

⁵ *L'Unità*, 5. мај 1980, „La figura e le opere del dirigente jugoslavo scomparso – Tito: come pensa, rischia e combatte un vero comunista“.

⁶ Исто.

Југославији, у оквиру дивизије Гарибалди, у Другом светском рату. Буфалини је акценат ставио како на Брозову унутрашњу политику, тако и на међународну улогу Титове Југославије. У суперлативима је описао достигнућа Брозове политике, нагласивши при том јединство југословенских народа. Упадљив је и изостанак било какве сумње у одрживост Брозове југословенске конструкције:

„Тито је ујединио југословенске народе у име великих идеала: јединства народа, мира, правде и слободе. Тито је у Југославији створио уједињен и независан народ, поносан на своју слободу. У темељу тог јединства је партизански, народни рат, предвођен комунистичком партијом и Титом, јединствен у Европи. То је темељ нове Југославије. Онај ко то не разуме, не разуме колико су дубоки и чврсти јединство и независност народа Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, дубина његовог револуционарног духа, ширина његове интернационалистичке визије, окренуте конструисању новог међународног поретка, заснованом на поштовању независности и суверенитета сваког народа и државе и на једнаким правима и аутономном и слободном развоју сваког народа.“⁷

Наредног дана, 6. маја 1980. године, *Унита* је на насловној страни објавила и текст генералног секретара КП Италије Енрика Берлингуера. Лидер италијанских комуниста је побројао кључна достигнућа Брозове спољне и унутрашње политике, али се осврнуо и на потенцијалне проблеме са којима ће се Југославија у периоду „после Тита“ суочити. У том контексту Берлингуер је поменуо сложено етничку структуру југословенске федерације, али је указао и на могуће спољне притиске на Југославију. Подвукао је италијански интерес да Југославија настави започетим путем и најавио подршку италијанских комуниста:

„Иако смо већ били спремни, Титов одлазак у нама изазива дубоке емоције, које нас у овом тренутку уједињују са друговима и грађанима Југославије. Одајемо његовом лику једнаку почасти. Тито је био политички лидер ванредног формата, који је до краја, без обзира на поодмаклу старост, остао доследно ангажован у својим различитим биткама. Оставио је велико наслеђе.

Његов политичка величина се показала на више нивоа. Изнад свега, на оном југословенском: као вође антифашистичког покрета ванредног обима и значаја, као творца једног оригиналног социјалистичког искуства, базираног на самоуправљању, као креатора пријатељства и јединства међу различитим народима у Југославији. Затим у међународном радничком покрету, као претече, од 1948. насупрот Стаљину, одбијања принципа лидерске државе и лидерске партије и залагања за право сваке партије и државе да бира и следи у пуној независности сопствени пут. Али и у међународном животу Тито је био један од главних експонената покрета несврстаних, упорни борац за мир, сарадњу и једнакост међу народима.

⁷ *L'Unità*, 5. мај 1980, „Anche noi, partigiani italiani, ci battemmo al suo fianco“.

Његова активност се одвијала пре свега на политичком терену. Али данас када једним погледом можемо да обухватимо целокупно његово дело као лидера, осећамо да је оно увек било храњено снажним и дубоким идејним и теоријским уверењима. У својим списима, дакле, као и у његовим делима можемо пронаћи потку и развој снажне политичке мисли.

Када нестане лидер таквог значаја, који је четрдесетак година играо тако велику улогу у својој држави и свету, чиме је стекао универзални углед, немогуће је да се његово одсуство не осети. Дошли смо до оног момента којег је светска штампа назвала периодом „после Тита“, момента који производи најразличитије инсинуације и нагађања, које полазе од комплексне потребе за суживотом једног мозаика нација, које су на различитом ступњу економског развоја и проткане различити културним традицијама.

Али осим овога, велики проблем за СФРЈ представља одбрана сопствених аутономних избора на међународној сцени, избора који више него икада могу бити корисни, баш када се у свету гомилају нове и велике опасности по мир, као последица слабљења детанта, којем су Тито и остали југословенски другови дали огроман допринос.

Не потцењујмо озбиљност задатака који стоје пред Југославијом. У једној тачки ипак наша оцена и наша очекивања се разликују од оних које толико често срећемо у другим амбијентима. Ми имамо дубоку веру у народе и комунисте Југославије, у њихову чврстину и мудрост. Веру која је sazрела током наших дугогодишњих тесних политичких и приватних односа са њима. Убеђени смо да ће СКЈ због својих веза са народом, и своје политичке интелигенције, која је пуно пута прошла валидне испите, бити на висини задатка. Ово наше уверење је есенцијални део наше солидарности коју у овим болним данима желимо да изразимо југословенским друговима.

Као Италијани, и посебно као италијански комунисти, имамо витални интерес, којег смо више пута манифестовали, и који коинцидира са југословенским интересом. Наш сусед Југославија, везана за нашу државу чврстим везама пријатељства ће имати сву нашу подршку да у миру настави у правцу стварања једног социјалистичког друштва, зачетог и реализованог у пуној аутономији, и своју храбру политику несврставања на међународном плану. То су стубови Титовог наслеђа.

Није само наш интерес да Југославија настави свој пут. То је фактор европске равнотеже, односно врло важан мотив за мир на нашем континенту. Вршити притисак на њу, с које год стране, у покушају да се њена политика промени, у овом или оном смислу, било би кратковидо и опасно. Наша жеља је да буде довољно мудрости код протагониста светске политике, да се то избегне. А ми ћемо се, онолико колико је до нас, одлучно противити сваком таквом покушају.⁶⁸

⁶⁸ *L'Unità*, 6. мај 1980, „La sua eredità“.

Осим цитираног текста лидера италијанских комуниста на насловној страни од 6. маја 1980. објављен је чланак југословенског дописника *Уните* Силвија Тревизанија, са фотографијом Титовог ковчега и почасне страже. Тито је мртав, каже Тревизани, а Југославија се збија око посмртних остатака свог вође. Хиљаде Југословена окупљало се испред железничких станица у Љубљани, Загребу и Београду. Описана је и атмосфера са чувене утакмице Хајдук–Звезда. Заставе су на пола копља, у продавницама су изложене Титове слике. Предстојећа сахрана ће бити светски догађај, којем ће присуствовати највећи лидери света. „Скоро сви велики у Београду“, гласио је наслов Тревизанијевог текста. Најављено је присуство кинеског лидера Хуа Гуофенга, западнонемачког канцелара Хелмута Шмита, британске премијерке Маргарет Тачер, председника Италије Сандра Пертинија, потпредседника САД Волтера Мондејла, премијера Јапана Охире, Индире Ганди, Ким Ил Сунга, Николае Чаушескуа и „многих других“.⁹

На трећој страни истог броја од 6. маја *Унита* је објавила делове Титовог интервјуа *Њујорк тајмсу* од 28. фебруара 1978, у чланку под насловом „Како видим последњих двадесет година века“. Југословенски лидер је говорио о актуелној ситуацији у свету, као и о еврокомунизму, теми која је италијанске комунисте највише занимала. Тито је еврокомунизам оценио као трагање за „сопственим путевима у правцу демократизације друштва и социјализма, у складу са специфичним условима и конкретним друштвеним контекстом“. Право је сваке партије, додао је Тито, да у борби за интересе радничке класе изабере метод деловања који у датом тренутку сматра најрационалнијим и најефикаснијим.¹⁰

На истој страни, комунистички дневник концизно је представио Титове наследнике, односно чланове Председништва СФРЈ и руководства Савеза комуниста Југославије, доневши и фотографије Лазара Колишевског и Џвијетина Мијатовића. Подвучени су и темељни принципи функционисања колективног председништва – паритетна репрезентација југословенских република и покрајина у председништву СФРЈ, те годишња ротација чланова председништва.¹¹

Италијански партијски дневник је 6. маја посебно фокусирао иностране реакције на смрт југословенског председника. У извештајима дописника *Уните* навођене су изјаве страних лидера са обе стране гвоздене завесе, као и писање светске штампе о смрти Јосипа Броза. Преношени су и текстови западне штампе у којима се спекулисало о југословенској будућности после смрти њеног председника. На истој страни на којој су пренети делови из Брозовог интервјуа *Њујорк тајмсу* и текст о члановима југословенског колективног руководства

⁹ *L'Unità*, 6. мај 1980, „La figura dello scomparso simboleggia il bisogno universale di pace e di dialogo – Quasi tutti i grandi a Belgrado – Straordinario omaggio a Tito“.

¹⁰ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Come vedo gli ultimi vent'anni del secolo“.

¹¹ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Tutti gli uomini della successione (collettiva)“.

Унита је објавила и чланке о реакцијама у Москви и Вашингтону на очекивану, али драматичну вест из Југославије. У извештају дописника *Уните* из САД наведено је да председник Џими Картер неће присуствовати сахрани, те да ће америчку делегацију предводити потпредседник Волтер Мондејл. Томе је додата изјава америчког председника у којој је подвучено да ће Сједињене Државе наставити „стару политику подршке Југославији“. У склопу анализе писања америчке штампе о Јосипу Брозу и његовој историјској улози наведене су и спекулације *Вашигтон поста* о будућности Југославије после Тита. У фокус је стављено спекулисање америчког дневника о могућности да Југославија преживи смрт свог лидера, као и о исходима могућих покушаја да се после његове смрти социјалистичка Југославија избаци из свог тада већ традиционалног положаја екви дистанце. *Вашигтон пост* је, преноси амерички дописник *Уните*, негирао могућност да Југославија уђе у совјетски блок, без неког „катастрофалног грађанског рата“, односно без совјетске војне интервенције против Југославије. С друге стране, угледни амерички лист одбацио је могућност трансформације Југославије у „западну демократију“ без великих ризика.¹²

На истој страни *Уните* објављен је и резиме ставова Москве о Титу и његовој смрти. Чланак је започет цитирањем поруке саучешћа совјетског партијског и државног врха Централном комитету СКЈ и Председништву СФРЈ, у којем је Тито окарактерисан као „велики експонент међународног радничког и комунистичког покрета“, „неуморан борац за мир“ и „поштован и угледан лидер“. Ова изјава саучешћа, како је наведено, више пута је цитирана на радију и телевизији и објављена на насловној страни *Правде*. У чланак *Уните* укључени су и ставови из некролога посвећеног Титу објављеног у *Правди* под насловом „Прави син народа Југославије“. У чланку *Правде* подсећа се на Титову биографију, при чему је упадљиво било непомињање сукоба са Стаљином 1948. године.¹³

Извештавање о међународним реакцијама на Титову смрт *Унита* је наставила и на наредној (четвртој) страни броја од 6. маја 1980. На врху стране налази се текст о реоговањима у Кини. У Пекингу и Кини заставе су оборене на пола копља, а вест о смрти југословенског председника на ударним местима пренели су *Женмин жибао* и остала кинеска гласила. Подвучено је да су током дуге болести кинески медији редовно преносили информације о Титовом здравственом стању. Пренета је и порука саучешћа Хуа Гуофенга и председника кинеске скупштине југословенском вођству у којој се изражава „велика туга“ због смрти Јосипа Броза Тита и констатује да је „југословенски народ изгубио великог лидера, међународни комунистички покрет непобедивог и искусног ветерана, борба за мир у свету и људски прогрес познатог ствараоца“. Тито је

¹² *L'Unità*, 6. мај 1980, „Carter non assisterà ai funerali e insiste sulla protezione USA“.

¹³ *L'Unità*, 6. мај 1980, „La Pravda listata a lutto esalta l'amicizia tra URSS e Jugoslavia“.

означен као „велики марксиста“ и „еминентни пролетерски револуционар“, а подвучен је и његов допринос „ослободилачкој борби југословенског народа и изградњи социјализма“. Изражавало се дивљење и поштовање према „далеквидности политике Јосипа Броза, његовој привржености борби за истину, племенитим квалитетима и ширини његове комунистичке визије“.¹⁴

Значајно место на истој страни *Уните* заузео је извештај Нућа Ђиконтеа из Хаване. У Хавани су проглашена три дана жалости поводом Титове смрти. Кубанска новинска агенција Пренса латина пренела је телеграм саучешћа Фидела Кастра југословенским лидерима. У тексту Кастровог саучешћа одато је безрезервно признање Брозовом делу и оцењено да су „мисао и дело председника Тита били у служби слободе његовог народа од првих година његове младости“. Тито је описан и као творац народноослободилачке војске Југославије, а акценат је стављен на његов допринос поразу фашизма у Другом светском рату. Кубански лидер је поменуо и Титово учешће на Шестој конференцији несврстаних у Хавани септембра 1979. године, игнорисавши спор двојице лидера у погледу будуће оријентације покрета несврстаних. Кастро је истакао „братски сусрет“ са Титом током конференције у Хавани и потресеност покрета несврстаних због одласка једног од својих оснивача.¹⁵

Унита је истог дана (6. маја) сумирала и реакције у главним европским престоницама на вест о смрти југословенског председника. Франко Фабијани, дописник *Уните* из Париза, нагласио је у свом извештају дубоке емоције које је у Француској изазвала смрт Јосипа Броза Тита. У чланку је фокусирана порука Жоржа Маршеа, лидера Комунистичке партије Француске, који је у својој поруци индиректно споменуо Резолуцију Коминформа, и то у контексту тешкоћа које је Титова Југославија морала да превазиђе. Лидер француских комуниста подвукао је југословенски отпор „неправедним оптужбама“ и притисцима међународног комунистичког покрета.¹⁶

У извештају из Париза Фабијани је поменуо и спекулације француске штампе о будућности Југославије после Тита. Пренео је оцену *Монда* и *Фигароа* да Титова смрт Југославију ставља пред тежак испит, односно да ће Југославија у „наредним недељама и месецима морати да потврди да њена чврстина не зависи искључиво од једног човека, већ да је она плод заједничке воље“. Примећено је, међутим, да је дуги интересум током Титове болести, односно дуго ишчекивање његове смрти Југославији омогућило да провери функционисање својих институција и сопствену чврстину.¹⁷

¹⁴ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Eccezionale omaggio della Cina a Tito – A Pechino e Shanghai bandiere a lutto“.

¹⁵ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Fidel Castro: sono soprattutto i non allineati a essere colpiti“.

¹⁶ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Tributo unanime in Francia allo statista scomparso“.

¹⁷ Исто.

У Фабијанијевом чланку су пренети и ставови водећих француских званичника, премијера Бара и шефа дипломатије Понсеа, о југословенском председнику. У њиховим реакцијама констатовано је да ће Тито „остати пример и симбол за све оне који се залажу за братскији и праведнији свет“, те да је Југославија под његовим лидерством на светској сцени заузела позицију у првом реду у борби за мир и сарадњу међу народима.¹⁸

За коментаре у Великој Британији, према извештају дописника *Уните* из Лондона, био је карактеристичан респект према лику југословенског лидера. Наведена је оцена британских посматрача (политичара, научника, новинара) да „југословенски модел“ има довољну способност отпора и еволуције да обезбеди континуитет после Титове смрти. Бивши британски премијер Хит у интервјуу Би-Би-Сију изразио је уверење да евентуални проблеми и међунационалне разлике неће угрозити јединство „југословенске нације“, чији је Тито био промотер и творац.¹⁹

У коментару *Тајмса* под насловом „Титово наслеђе“, како преноси дописник *Уните*, наведено је да се смрћу југословенског лидера затвара једно поглавље европске историје. Предстојећи период ће бити време испита, а очекивање позитивног исхода базира се на два фактора: сигурни унутрашњи корени и „подршка и симпатија“ света за Југославију. Прогноза је повољна, закључује лондонски дневник, а преноси *Унита*, подвукавши да је Титово наслеђе „есенцијални део постојећег поретка у Европи“.²⁰

На истој страни *Уните* пренет је и коментар Курта Валдхајма у коме се Титова смрт квалификује као „ненадокнадив губитак за његову земљу и свет“. Тито је био „прави херој“, а његовом смрћу отишла је „последња међу великим фигурама нашег доба“, оцењује Валдхајм.²¹ Слично је говорио и Сантјаго Карилхо, генерални секретар Комунистичке партије Шпаније, за кога је Тито последњи светски лидер који је уживао поштовање и опште дивљење. Карилхо је у поруци поводом смрти југословенског председника подсетио на његову улогу у Другом светском рату када је Тито „исписао једну од најлепших страница у историји ослобођења Европе од Хитлеровог јарма“. Шпански комунистички лидер изразио је оптимизам у погледу даљег развоја Југославије: „На међународном плану отишао је велики бранилац мира. Убеђен сам да ће Југославија наставити исту политику несврставања коју је он до сада спроводио и наставити Титовим путем. Самоуправни социјализам фаворизује велику партиципацију радника у управљању државом, како на економском, тако и на политичком нивоу“.²²

¹⁸ Исто.

¹⁹ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Londra: essenziale la coesione del paese“.

²⁰ Исто.

²¹ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Waldheim: perdita irreparabile per la Jugoslavia e il mondo“.

²² *L'Unità*, 6. мај 1980, „Carrillo: scompare un grande difensore della pace“.

На дну четврте стране *Уните* груписане су поруке саучешћа из Рима. У поруци председника Италије Сандра Пертинија Лазару Колишевском подвучено да је „човечанство изгубило упорног борца за принципе слободе и правде“. Телеграме саучешћа у име камере и сената упутили су Нилде Јоти и Аминторе Фанфани, а премијер Франческо Косига подсетио је на велики допринос Тита „консолидацији италијанско-југословенских односа“. У овом блоку наведени су телеграм папе Јована Павла Другог Лазару Колишевском, као и порука саучешћа лидера италијанских социјалиста Бетина Краксија југословенском амбасадору у Риму.²³

Унита је концизно пренела и реакције у арапском свету на вест из Београда. Из Бејрута се извештавало да су заставе спуштене на пола копља у Египту, Либији, Алжиру, Сирији и другим арапским земљама. Радио Дамаск оцењује да су Арапи изгубили „великог и искреног пријатеља“, док ПЛО Титову смрт означава као „велики губитак за ствар слободе и светске стабилности“. „Алжир плаче за Титом“, известила је алжирска новинска агенција, а пренела *Унита*. Тито је у истом коментару окарактерисан као „шампион националне независности, архитекта модерне Југославије и шеф покрета несврстаних“.²⁴

У наредним данима *Унита* је фокусирала сахрану Јосипа Броза и догађаје који су прагматично тај својеврсни глобални спектакл. Седмог маја *Унита* је на насловној страни објавила извештај Силвија Тревизанија о одавању поште Титу у згради југословенског парламента. У тексту, поткрепљеном фотографијом догађаја испред Савезне скупштине, дописник *Уните* описује атмосферу у Београду. То није парада већ велика политичка манифестација, којом „Југославија показује своју снагу и одаје последњу почаст свом лидеру“.²⁵ У истом броју најављен је долазак Брежњева на сахрану, као и одсуство Џимија Картера. *Унита* је кратко известила о одлуци Дирекције Комунистичке партије Италије да КПИ на сахрани Тита представљају Енрико Берлингер, Ђанкарло Пајета и Паоло Буфалини.²⁶

Следећег дана (8. маја) *Унита* је на насловној страни објавила извештај дописника из Београда, у којем је акценат стављен на присуство великог броја најеминентнијих светских државника сахрани југословенског председника. У извештају су наведена водећа имена светске политике која су присуствовали Титовој сахрани (Брежњев, Хуа Гуофенг, Шмит, Охира, Ганди, Пертини и други), а већ сам наслов демонстрирао је фасцинираност аутора бројем лидера који су дошли у главни град Југославије – „Београд је данас престоница света“.

²³ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Messaggi di Pertini e Giovanni Paolo II“.

²⁴ *L'Unità*, 6. мај 1980, „Espressioni di cordoglio di tutto il mondo arabo“.

²⁵ *L'Unità*, 7. мај 1980, „Una fila di un milione di persone“.

²⁶ *L'Unità*, 7. мај 1980, „Anche Bresnev andrà ai funerali di Tito“; „Assente Carter – Hua giunto ieri – Arriva Schmidt“; „Guidata da Berlinguer la delegazione del PCI“.

Присуство светских лидера сахрани представљало је прилику да се смањи напетост у међународним односима. Водећи државници Совјетског Савеза, Сједињених Држава и Кине налазили су се у том тренутку „под истим небом“, закључује Енио Полито.²⁷

У тексту је посебна пажња посвећена Мондејловој изјави у Београду. Амерички потпредседник је прво похвалним речима описао лик и дело Јосипа Броза Тита („велика међународна фигура“, „херој Другог светског рата“, „један од најхрабријих државника и иноватора у годинама после Другог светског рата“). Затим је обећао наставак америчке подршке Југославији: „Овде сам да вас уверим да ће се односи пријатељства и међусобног разумевања између наше две државе, чему је допринео председник Тито, одржати и ојачати у будућности. Наша подршка независности, територијалном интегритету и јединству Југославије је била константна више од тридесет година. То се није променило после смрти вашег великог лидера.“²⁸

Наредног дана *Унита* је известила о Титовој сахрани. Дописник листа из Београда Силвио Тревизани нагласио је емотивне реакције грађана на опроштају од њиховог председника. Југославија је „показала своју бол за човеком који је био њена застава и велики део њене историје“. Тревизани пише о жељама младих и старих људи и женама које жале као да су изгубили сродника, констатујући да се ради о сликама које је немогуће заборавити.²⁹

На истој страни објављен је текст о политичко-дипломатском аспекту сахране југословенског председника, с обзиром да је догађај у Београду окупио готово целокупан крем светске политике. У свом тексту, Енио Полито је велику пажњу посветио састанку Брежњева и Громика са Лазаром Колишевским и Стеваном Дороњским, на којем су две стране изразиле жељу за наставком сарадње на државном и партијском нивоу. Полито у извештају помиње и сусрет потпредседника САД Мондејла са Колишевским, као и састанке Брежњева и Хуа Гуофенга са Индиром Ганди. Живу дипломатску активност на неформалном самиту светске елите у Београду совјетски лидер је заокружио састанком са Ким Ил Сунгом и Ерихом Хонекером. *Унита* је известила о сусрету Шмита и Хонекера. Са садржином разговора извештач листа није био упознат, али је навео да су два лидера виђена у „дугом и срдачном“ разговору. У оквиру пратећег дипломатског програма током сахране чланови делегације КП Италије, Енрико Берлингуер, Банкарло Пајета и Паоло Буфалини, састали су се са високим функционерима СК Југославије, Станетом Доланцом и Душаном Драгосавцем.³⁰

²⁷ *L'Unità*, 8. мај 1980, „Oggi Belgrado capitale del mondo“.

²⁸ Исто.

²⁹ *L'Unità*, 9. мај 1980, „Un adio in nome della pace“.

³⁰ *L'Unità*, 9. мај 1980, „Gli intensi colloqui di Belgrado“.

Ђузепе Бофа, који је непосредно после Титове смрти објавио велики текст, опростио се 10. маја на страницама *Уните* још једном од југословенског председника анализирајући феномен Титове глобалне моћи. Упркос „великим тензијама“ у свету највећи протагонисти међународне политике дошли су у Београд да се поклоне Јосипу Брозу. Бофа констатује да Тито иза себе није имао моћну војску, оружје, или велико богатство. Његова тежина и снага на међународном нивоу је превазилазила „пропорције његове земље“. Текст у први план ставља снагу Титових идеја и политичких иницијатива, „праћених потребном одлучношћу да се оне одбране“. Друге инструменте Тито није имао, закључује Бофа.³¹

*

Чланци *Уните* објављени почетком маја 1980. показују да је Комунистичка партије Италије интензивно пратила збивања у Југославији у данима непосредно после смрти Јосипа Броза Тита, што сугерише да су комунисти Италије смрт југословенског партијског и државног лидера перципирани као догађај од великог значаја. У текстовима *Уните* су емотивним тоновима описивани лик и дело Јосипа Броза, те атмосфера у Југославији у данима од смрти до његове сахране у Београду 8. маја 1980. У већем броју текстова органа КПИ преношена су и глобална реаговања на вест из Београда. Садржај текстова објављених у листу *Унита* у данима после 4. маја сведочи о великом респекту италијанских комуниста и великог дела светске јавности према Јосипу Брозу Титу, али и о интензивним размишљањима о политичким последицама његове смрти и будућности Југославије.

³¹ *L'Unità*, 10. мај 1980, „Era un rivoluzionario e un comunista. L'uomo di fronte al quale si sono inchinati“.